

BƏDİ ƏSƏRLƏRDƏ QLOBAL SİYASİ PROSESLƏR

Gülxani PƏNAH

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Ç. Abdullayevin «Gedər-gəlməz» romanı

Ç. Abdullayevin «Gedər-gəlməz» romanı Əfqanıstan müharibəsinin «bütün aldadılmış və unudulmuş xəyanət edilmiş və atılmış iştirakçılara» həsr edilən əsərdir və yazıcının burada qoyduğu problemlər çox düşündürücüdür.

Əsərdə yazıçı bir çox siyasi məsələlərə yer verir. Əfqanıstanda sovet quruluşunun yaranması, iri feodal və mülkədar torpaqlarının müsadirə edilib kəndlilərə paylanması, yaranan kooperativlər və bundan kənd əhalisinin narazı düşməsi və bu narazılığın orduda xüsusilə özünü büruzə verməsi, Əfqanıstanda sosialist xəyallarına sadəlövhəsinə inanan rəhbər Nur Məhəmməd Tərakiye qarşı qiyam, onun vəzifəsindən azad edilib həbs olunması, H.Əminin çoxlarını vədlər, yaltaqlıq, hədə-qorxu ilə öz tərəfinə çəkib hakimiyyətə yiyələnməsi, həmin dövrdə SSRİ-Əfqanıstan münasibətləri, bir çox tarixi məqamlar romanda öz əksini tapır. Yaxın şərqdə, İranda, İraqda, Hindistanda baş verən tarixi hadisələr, SSRİ-Amerika dünyanın nəhəng dövlətlərinin bu ölkələrdə gizli və açıq şəkildə öz üstünlüklərini artırmaq jəhdi, SSRİ-nin geosiyasi maraqlarını qorumaq jəhdi, SSRİ ordusunun fəaliyyəti, Tərakinin ölümü, Əminin hakimiyyətə gəlməsi və Əfqanıstanda möhkəmlənmək üçün Əfqanıstana ordu yeridilməsi və bir sıra tarixi məqamlar əsərdə tarixi faktlarla təsvir edilir. Yazıçı bir çox reallıqlara aydınlıq gətirməyə çalışır. 70-ji illərdə Əfqanıstanda baş verən hadisələrlə bağlı SSRİ mətbuatında həqiqətə uyğun olmayan yazılara diqqəti yönəldən yazıçı (qəzetlər yazırdı ki, «Hakimiyyətdə olduqları müddətdə H.Əmin və onun əlaltıları əksinqilabi mühajirət və ABŞ-in Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ilə danışıqlara girərək ƏXDR üzvləri və ölkənin demokratik və vətənpərvər qüvvələri əleyhinə repressiya aparıblar. Ölkə daxilində əksinqilaba qarşı aparılan mübarizə zəiflədilmiş və imperializmlə irtijanın Əfqanıstan əleyhinə aqressiv fəaliyyəti üçün şərait yaradılmışdı. Əmin sosialist şüarları ilə manipulyasiya edərək faktiki olaraq 1978-ji ilin aprel inqilabını məqsəd və vəzifələrinin nüfuzdan düşməsinə, Əfqanıstanın SSRİ-nin jənuv sərhədlərində imperializm meydanına çevirməsinə yardım göstərmişdir) «bunların heç biri həqiqət deyildir», deyir və məsələlərə aydınlıq gətirir: «H.Əmin N.M Təraki ilə tam eyni şüarlar səsləndirirdi. Öz sələfi kimi o da Sovet İttifaqına sədaqətlə xidmət etməyə hazırlaşdı. Onu əhatə edən mütəxəssis və məsləhətçilər şimaldan gələn istənilən fəlakətin zəmanətçisi kimi görünürdülər». Əminin özünün Sovet İtti-

Çingiz Abdullayevin «Qanın üç rəngi» romanında Heydər Əliyev obrazı

faqından qoşun yeritməyi xahiş etdiyini, bunun öz reciminin təhlükəsizliyini təmin etmək, Pakistanla olan sərhəddi qorumaq onun üçün getdikjə çətinləşdiyindən irəli gəldiyini söyləyir. Sonrakı dövrlərdəki hadisələrin gedişatı açıqlanır. Təraki və sonra Əminlə danışıqlar aparmaq həvalə edilən keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri A.İ.Kosiginin öz həmsöhbətlərini qoşun yeridilməsi fikrindən imtina etməyə razı salmaq üçün göstərdiyi sözlərə, sovet rəhbərliyinin həqiqətən qoşun yeritmək istəmədiyini, hətta sentyabr hadisələrindən (Tərakinin həbs edib, Əmin hakimiyyətə gəlir) sonra da ordu yeritmək meylinə olmadığını, bu müzakirələrin saxlanılan stenogramlarında, Sovet rəhbərliyinin «hərbi avantüra» riskinə getmək istəmədiyini, bununla belə, sonradan baş verən bir-birinin ardınca bir sıra hadisələrin dünya tarixini kəskin dəyişdiyini qeyd edən yazıçı bunun köklərinə diqqət yönəldir: 1979-ju ilin martın 26-da Vaşinqtonda Misir prezidenti Ənvər Sadat və İsrailin baş naziri Menahem Bekin Kemp-Devid razılaşmasını imzaladılar. Sovet İttifaqının yaxın Şərqdəki mövqeyinə sarsıdıcı zərbə vuruldu. «İzrailin fəxri vətəndaşı» Andrey Qromiko Kemp-Devidi şəxsi təhqir kimi qəbul etdi.

Əfqanıstanla qonşu olan İranda inqilab baş verdi. Yanvarın 16-da regant şurası təyin edib hökumətin başında Ş.Bəxtiyari qoyan Məhəmməd Rza Şah Pəhləvi ölkədən qaçdı.

Fevralın 1-də Ayətullah Xomneyni İrana qayıtdı... İranda şah hakimiyyəti süqut etdi və İslam respublikası elan edildi. Ölkədən 40 min amerikan müşaviri geri çağırıldı. Lakin ABŞ-in nüfuzuna vurulmuş şillə qəti ölçü götürməyi tələb edirdi. Hind okeanındakı Diyeqo-Qarsiya adasında ABŞ-in hərbi bazasını genişləndirilməsi üçün gərgin iş başlandı. Fars körfəzinə Amerikanın təyyarə daşıyan və digər hərbi gəmiləri daxil olmağa başladı.

Noyabrın 4-də Xomneyni tərəfdarları Amerika səfirliyini tutub, əllidən artıq diplomatı girov götürdülər. Javab reaksiyasının hər an başlama biləcəyini anlayan dünya diksindi. Bunu Moskvada da başa düşürdülər. Səkkiz gün sonra qonşu Türkiyədə B. Ejevitin mərkəz solçu hökuməti istefaya gedir. Hakimiyyət başına gələn Süleyman Dəmrəlin «Həqiqət» partiyası amerikalıların bilavasitə İran-SSRİ sərhədlərində jəmləşə-jək daha bir neçə hava eskadriyasının ölkəyə gətirilməsinə ijjazə verir... Britaniyanın mühafizəkar baş naziri Marqaret Tetçer Ağ evə səfər edir. Bu görüşün nətiyyəsi NATO-nun dekabr sessiyasında ABŞ və Böyük Britaniyanın dəqiq və razılaşdırılmış mövqeyi olur. Sovet İttifaqının qızğın etirazlarına baxmayaraq NATO sessiyası Avropa ərazisində sovet şəhərlərinə tuşlanmış orta mənzilli nüvə raketlərinin yeni sistemlərinin genişləndirilməsi barədə qərar qəbul edir. Eyni zamanda üç mənəbdən sənəd alan Brecnev başa düşür ki, «son hadisələr zənjiri SSRİ-nin dünyadakı superdövlət mövqeyini ciddi şəkildə zəiflədib. İmperiyanın geosiyasi və iqtisadi maraqları da zərər çəkir».

Yazıçı SSRİ rəhbərliyində olan şəxslərin düşüncələrini siyasi ijməlcə kimi analiz edir. Həmin dövrdə Siyasi Büroya daxil olmuş Çermenko və Tixonovun «səs hüququ yoxdu», Şerbitski, Kunayev, Qrişin, Romanov, Pelşe «ölkə-daxili təsərrüfat işləri ilə məşğul olurlar». Siyasi Bürodə həlledici səsə malik olan dörd qoşa «div», onların münasibətləri təhlil edilir. Brecnevin Baş katib kimi Krilenko və Ustinov ilə ünsiyyətinə toxunur, Sov.İKP MK katibi Mixail Sus-

lov və DTK sədri Andropovdan-iki böyük nüfuzlu malik insanlardan qorxmasını bununla əlaqələndirir ki, «Siyasi Bürodə çox şey bu iki adamın fikrindən asılı idi. Yəqin ki, Brecnev nə Andropovun iradəsinə, nə də Suslovun sirayətə-diji, möhkəm, joşqun etiqadına sahib deyildi».

«Gedər-gəlməz» romanında o dövrün SSRİ kimi nəhəng dövlətinin başında duran qüvvələrin-şəxslərin bir sıra keyfiyyətləri, dünyada xüsusilə, Yaxın Şərqdə baş verən ijtimai-siyasi ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, iki nəhəng dövlətin bu ərazilərdəki «maraqları», dünyada bir-birinin əksi olan iki böyük ijtimai formasiya-sosializm və kapitalizm arasındakı gərginliklər, onların bir-birinə nifrət jəbhəsində durması, dünyada gedən ijtimai-siyasi gərginliklərdə DTK və MKİ-nin fəaliyyəti, ilk baxışdan «lazımsız», «mənasız» görünən provakasiyaların törədilməsi, bunun bu halda iki idarənin (DTK və MKİ) obyektiv maraqları ilə üst-üstə düşdüyü öz ifadəsini

tapır.

SSRİ-nin Əfqanıstana qoşun yeritməsinə son hadisələr-dalbadal iki Nota göndərilməsi, NATO-nun sessiyası, Yaxın Şərq, Türkiyə, İran, bütün bunlar təkan verdiyi, Qromikonun da bu məsələdə, güj yolu ilə məsələnin həllində qüvvələrlə həmrəy olduğuna diqqəti yönəldən yazıçı əsərdə Çexoslovakiyaya səfir göndərilmiş Bəbrək Karməli (o xalq fraksiyasının lideri olub, Təraki və Əminin daxil olduğu pərçəm fraksiyası qalib gəlib hakimiyyətə yiyələndiyindən o Əfqanıstanın, Çexoslovakiyadakı səfiri vəzifəsi ilə bərişməli olmuşdu) hakimiyyətə gətirmək istəyən qüvvələrin marağını açıqlayır. Andropovun Sov.İKP MK-nın Siyasi Bürosunun razılığını almaları olduğu bir vaxtda «təxribatlardan, NATO-nun və Qərbin siyasətindən» ehtiyatlanan Qromiko ordu yeridilməsinə etiraz etmir, amerikalıların Fars körfəzi və Hind okeanındakı şübhəli hərəkətləri müdafiə naziri Ustinovun «xoşuna gəlmir»: «amerikalılar dünyanın bu hissəsindəki üstünlüklərini açıq və ya gizli şəkildə artırırıldı». Ustinovdan fərqli olaraq Suslov, Brecnev hələ düşünən inqilabi-romantik xatirələri ilə yaşayırdı. Əfqanıstanda inqilab təhlükə altında idi, ölkənin lideri öldürülmüşdü. Elə birjə bunun özü kifayət idi ki, Suslov qəti olaraq «lehinə» çıxış etsin.

Yazıçı ölkənin Baş Katibi Brecnevin də bu məsələlərə münasibətinə diqqət jəlb edir. Onu ordusunu sevmən, döyüş bəjarığı ilə fəxr edən, təbiətjə sülhsevər

bir adam, «müharibə, qan, döyüş, bəd-bəxtlik və müsibəti» sevməyən insan kimi xarakterizə edir. Çünki o, Böyük Vətən müharibəsinə, İkinci Dünya müharibəsinə görə, ona görə müharibənin yenedən təkrarlanmaması üçün əlindən gələni etdiyini düşünür. 68-ji ildə tankların Çexoslovakiyaya girməsinə ijjazə vermiş olsa da, o zaman bu ölkənin sosializmi üçün «açıq-aşkar təhlükə vardı, «bu anlayışlar isə onun üçün müqəddəs idi».

O, Əfqanıstanla bağlı olaraq öz ölkəsinin geosiyasi maraqlarını üstün tutaraq, Əfqanıstanda inqilabi nailiyyətlərin təhlükə altında (buna onu inandırmışdılar) qaldığını düşünərək öz müavinini tərəfindən (Əmin) alçaqjasına öldürülmüş Tərakidən xoşu gəldiyi üçün «Çernonkaya Siyasi Büronun qərarını hazırlamağı» tapşırır. Bununla belə, yenə də onun sülhsevər xarakterini bilən XİN-i (Qromiko) ehtiyatı əldən verməyir, batalyon və alaylar artıq təyyarəyə yükləndiyi vaxtda yanına gəlir: «Leonid İliç,-xarici işlər naziri soruşdu,-bizim qonşuların daxil olmağını dövlət xətti ilə sənədləşdirmək lazım deyil ki...»

Brecnev susurdu, uzun müddət susdu, sonra telefon dəstəyini götürdü:

-Mixail Andreyeviç, -o, Suslovu çağırırdı,-otağıma gəl. Məsləhətləşməyə ehtiyaj var.

Suslov gələndə kimi Brecnev soruşdu:

-Sənə, fəsadlar yarana bilər?

-Hər şey ola bilər,-Qromiko birbaşa javab verməkdən yayındı.

Suslov içəri məruzəsiz daxil oldu...

Brecnev ona Qromikonun xahişi barədə qısaja danışib əlavə etdi.

-Görünür ki, hazırki şəraitdə təjili qərar qəbul edilməlidir, ya əfqanların kömək haqqındakı xahişlərinə məhəl qoymamaq, yaxud da ki, xalq hakimiyyətini xilas etmək...».

«Gedər-gəlməz» romanında sücetin ana xəttini DTK əməkdaşı Kreçetovu qəsdən əfqanlara təslim etmək, onun MKİ-nin, əfqan müxalifətinin diqqətini jəlb etməsi marağı, etimadını qazanması üçün bütün vasitələrdən istifadə etmək təşkil edir. DTK-ya Kreçetovun Əfqanıstanda Nurullanın yanında möhkəmlənilər orada qalması vajibdir. Bunun üçün onlar xüsusi qrup yaradıb Kreçetovu xilas etmək üçün yalancq fəallıq nümayiş etdirməlidirlər. Göndərilən qrup doğrudan da Kreçetovu xilas etmək üçün bütün qüvvələri ilə çalışmalıdır ki, Nurulla və onun tərəfdarlarını maraqlandırsınlar, Kreçetovun şəxsiyyətinin mühümlüyünə onlarda diqqəti oyatsınlar. Qrupun rəhbəri Asanov generalın söhbətindən başa düşür ki, bu qrup tapşırığı yerinə yetirmək üçün getməli, döyüşməlidir, amma Kreçetovu «xilas etməməlidir». Onun arxasına getməklə, onun uğrunda döyüşməklə, Kreçetovun mühüm adam olduğuna Nurullanı inandırması olan qrupun ölüm təhlükəsi ilə üz-üzə durduğunu anlayan Asanov başa düşür ki, onun seçib yaratdığı qrupunun uşaqları ölümə məhkumdur, buna etiraz edəndə Zatonskinin yerinə general Orlov sərtliklə bildirir ki, «Biz müharibə aparırıq... Polkovnik əsirlikdədir. Düşmən isə onun təsadüfən əsir düşdüyünə inanmalıdır. Buna görə də biz mütləq qrup göndəririk. Sənə nə aydın deyil?»

Asanov başa düşür ki, bunlar uşaqların sağ qalmasına da şans verməyəcəklər. Uşaqlara özünün də heyfi gəldiyini deyən Zatonski «döyüşün qaydalarının nejə olduğunu bilirsiniz. Alay xilas etmək üçün rotanı qurban verirlər. Batalyonu xilas etmək üçün rotanı fəda edirlər.

(Davamı var)